TÜRKÇEDE UZUN VOKALLER

Ligeti Lajos, Budapest [1]

Bilhassa altay dilleri üzerinde mutahassıs olan macar âlimi Ligeti Lajos'un üç sene evvel türkçede uzun vokaller meselesi hakkında (*Magyar Nyelv* mecm. XXXIV, 3—4. cüz, mart - nisan, 1938, s. 65—76) neşrettiği makale türk dilciliğini yakından alâkadar eder. Ehemmiyetine binaen aynen tercüme edilen bu makalenin transkripsiyonu hakkında aşağıdaki noktaların tavzihine lüzum görülmüştür.

Ligeti'nin, makalesinde kullandığı fonetik transkripsiyon harflerini aynen almağa, maalesef, imkân bulunamadı. Macaristan'da ilmî ve bilhassa lisanî eserler neşriyatında her âlimin kullandığı ve hadd-i zatında bazan aynı sesi bir kaç türlü gösteren fonetik transkripsiyon harflerini tamamen işaret mümkün olduğu halde, matbaalarımızda bunu temin etmek şimdilik kabil değildir. Bizde henüz kabul edilen ilmî transkripsiyon alfabesi ise, fonetik ihtiyaçları göz önünde bulundurmadığından, bu sahadaki ihtiyaçların ancak bir kısmını karşılayabilmiştir. Bu itibarla bu makaledeki fonetik harfler için muharririn misal aldığı mehazlardaki seslerin bizce gösterilmesi mümkün karşılıkları bulunmuş, makalenin asıl ve mahiyetini değiştirmeyen bu fonetik transkripsiyon formülünü — ki Prof. Dr. Rahmeti Arat'ın delâlet ve kıymetli yardımları ile tesbit edilmiştir — kullanmakta mahzur görülmemiştir.

Tercümede kabul edilen harflerle asıl makaledeki fonetik harflerin cetveli:

1 — $\bar{a}$ v.s.: $\bar{a}$ v.s. (uzun vokaller)
2 — e : $\breve{a}$ (açık e)
3 — $\bar{e}$: $\bar{\breve{e}}$ (özbekçe, kapalı e ile i arasında telâffuz edilen uzun vokal)
4 — $ı$: $\underset{\smile}{i}$ (çuvaşçada)
5 — $\breve{ı}$: $\breve{ə}$ (kısa $ı$)
6 — $\breve{i}$: $ə$ (çuvaşçada)
7 — $\underset{\smile}{ı}$: $\underset{\smile}{i}$ (çuvaşçada)
8 — $\ddot{o}$, $\bar{\ddot{o}}$: $\dot{o}$, $\bar{o}$ (türkmencede)
9 — $\tilde{o}$: ortasından çizilmiş $\tilde{o}$ işareti (çuvaşçada)

[1] Bu makale macarca aslından *Tayyip Gökbilgin* tarafından tercüme edilmiştir.

10 — $\bar{u}$: $\bar{y}$ (uzun u)
11 — $\bar{u}$: $\bar{u}$ (kazancada u o)
12 — u : $\underset{\smile}{u}$ (açık u)
13 — $\ddot{u}$: $\dot{u}$ (türkmencede)
14 — ay v.s.: ai, v.s.
15 — $\dot{g}$: γ (arapça: غ)
16 — $\underset{\smile}{h}$: x (arapça: خ)
17 — $\underset{\smile}{k}$: q (arapça: ق)

Tayyip Gökbilgin

Böhtlingk'in yakut lehçesi hakkında yazdığı eserin intişarından beri, diğer türk lehçelerinin kısa vokallerine (a, $ı$, u, $ü$, e, i, o, $ö$) mukabil, yakutçada bazı kelimelerde uzun vokaller ($\bar{a}$, $\bar{ı}$, $\bar{\bar{i}}$, $\bar{u}$, $\bar{\bar{u}}$) veya diftonglar (ie, uo, $üö$) bulunduğu malûmdur.[1] Böhtlingk yakut lehçesinin fonetiğindeki bu başkalığı izah ederken, mişer (nijninovgrod) şivesinde buna mümasil görünen uzun vokallere işaret etmiş, fakat bu şayan-ı dikkat biri birine muvazi hadiseden daha şümullü bir netice çıkarmamıştı. Böhtlingk'ten sonra yakutçadaki bu uzunluğu izah etmeği bir çokları tecrübe etmişlerse de, tatmin edici tek bir izah bulmaları mümkün olamamıştı; zira bu hususdaki delillerini bugünkü türk lehçe ve şiveleri yardımı ile ispat etmek hiç bir suretle kabil değildi. Koybal, karagas, irtiş şivelerinde ve özbekçede müşahede edilen tek tük misallerle izah edilemeyecek olan uzun vokallerin mevcudiyetini bu suretle şüpheye düşürmüşler ve münakaşa mevzuu haricine atmışlardı. Neticede bugünkü türk lehçe ve şivelerindeki vokal sisteminin, bazı değişiklikler müstesna, muhafazakâr olduğu ve umumiyetle en eski türkçede tasavvur edilebilen hali aksettirdiği hakkında bir telâkki meydana gelmişti.

Bu suretle bir çıkmaza girmiş olan meselenin tetkikinde son zamanlarda umulmadık bir değişiklik husule gelmiştir. Bu değişiklik ilk istifade edilebilecek türkmence lûgatlerin hazırlanmasıdır. O vakit türkologlar hayretle gördüler ki, bu büyük ve çok mühım, fakat şimdiye kadar tamamen meçhul kalmış türk şivesinde de uzun vokallere tesadüf olunmaktadır.[2]

[1] O. Böhtlingk, *Über die Sprache der Jakuten*, StPbg., 1851, s. 133, 135 ve 143.

[2] Efganistan seyahatimden evvel, kısa türkmen eserlerinin zaten bulunacağını hesap ederek, A. P. Potseluevskiy'in *Rukovodstvo dlya izuçeniya turkmenskogo yazika* (Aşğabaat, 1929.) unvanlı eserini temin etmiştim. Ele alır almaz, türkmencede uzun vokallerin sistematik bir şekilde bulunduğu ve yakutçadaki uzun vokallerle münasebattar olduğu dikkatimi celbetmiş ve bundan da mayıs 1936 da üniversitenin türkiyat enstitüsünde bahsetmiştim. Aynı senenin sonbaharında Prof. Németh Gyula'ya Efganistandan yazdığım bir mektupta türkmen ve yakut lehçelerindeki uzunlukların biri biri ile münasebetini daha kat'î bir şekilde bildirmiştim. Efganistandaki türkmenlerin dilinde de ayrıca uzun vokallere rastlanmakta ve, tesbit ettiğim gibi, rus kaynaklarının verintileri ile tamamen tatabuk etmektedir. M. Räsänen de, aynı suretle, 1937 ilk baharında intişar eden, fakat ancak aynı sene sonlarında, Efganistandan dönüşümde gördüğüm *Über die langen Vokale der türkischen Lehnwörter im Ungarischen* (*FUF*, XXIV, 246—55) unvanlı makalesinde türkmence ve yakutçadaki uzunlukların bir birleri ile münasebettar olduğunu tesbit etmişti.

Bu hususta bir iki kelimeye münhasır mevzî bir mesele ile değil, bilâkis bütün kelimelere şamil olan kısa ve uzun vokaller sistemi ile karşı karşıya bulunduğumuz görüldü. Yalnız yakutça ve türkmencenin mukayesesi bile, tesadüfî veya sapa bir istikamette teşekkül etmiş bir hâdise karşısında olmadığımızı açıkça göstermektedir. Yakutçada da türkmencede de büyük mikyasta ve tamamen aynı kelimerde kısa ve uzun vokalleri görüyoruz.

Bahis mevzuu olan kelimelerin yakutçada mevcut olmadığı ahvalde de kısalık veya uzunluğa işaret edebilmeleri, türkmencedeki bu verintilerin (mu'tâ) ehemmiyetini bir kat daha artırmaktadır.

Türkmence ile sayıları büyük bir derecede çoğalan yakutçadaki uzunluğa ait malzemeyi bu mesele bakımından tetkik ederken, yukarıda zikredilen muhtelif lehçe ve şivelerdeki tek tük uzunlukların devamlı ve müselsel olduklarını veya yakut-türkmencedeki verintilere tetabuk ettiklerini gördüm. Şimdi sayılacak şivelerde, bazı kelimelere münhasır olmak üzere, uzunluklar görmekteyiz: Karagas, soyon, koybal, salbini, mişer (nijninovgrod), tatar, tura, tümen, kurdak, tobol, karakırgız, özbek I (kıpçak tipi), özbek III (Hive), türkî (Kâşgar v. s.) ... Şayan-ı dikkattir ki, münşi dili tesmiye edilen ve meselâ Le Coq'un neşrettiği *Lî Kitābî* gibi edebî türk dili de uzun vokallerin yazılış ve okunuşunun çok büyük niesbette olduğunu aksettiriyor. Daha garibi tamamen kısa vokallerden ibaret olduğu zannedilen kazan şivesinde Weil'in, plâklara alınan metinlere dayanarak, bazı uzun vokaller göstermesidir. Diğer taraftan bunlar öyle kelimelerdir ki, yukarıda zikredilen şivelere göre de bu şekilde olmaları lâzımdır.

Tecrübe için ayrılmış fazla mikdarda uzun vokalli malzemeyi bazı türk lehçe ve şivelerinde mukayese ve kontrol ederken, uzun vokalin tek tük olarak dahi bulunmadığı, bir kısmında bazı fonetik şekillerde hususî ve farklı bir halin müşahede edildiğini gördüm. Bu itibarla, uzun vokal bulunmayan oğuz şivelerinde (Anadolu, Azerbaycan, Kırım I), kaybolan uzun vokalin yerinde, meselâ kelime sonundaki sadalı konsonantlar (sonore) görmekteyiz (sonorlaşma hâdisesi): *-t* > *-d*, *-ç* > *-c*. Bu hâdise, en fazla, bugünkü şivelerde aynı fonetik şekilde bulunan, çift kelimelerde göze çarpmaktadır. Meselâ: *aç-* „açmak“: *ac* „aç“ < *āç* | *ot* „ot“: *od* „ateş“ < *ōt*.

Türkçede gösterilebileck olan uzun vokallerin çuvaşca tezahürleri daha şayan-ı dikkattirler. Burada bir çok hususî hallerle karşılaşıyoruz. Bu hususta söylenilecekler yukarıda oğuzcadan alınan misallere raptedebilmek için, uzun vokalle başlayan kelimeler üzerinde duralım. Çuvaşcada bu gibi vaziyetlerde, bugünkü tasvsifî nokta-i nazardan *v-* yahut *y-* protezini buluyoruz. Meselâ: *us'-* „açmak“: *vıs'-* „acıkmak“ < *āç* | *ut* „at“: *yat* „ad, isim“ < *āt*.

Şu halde, şimdiye kadar söylediklerimizi hulâsa edersek, uzun vokallerin izinin, ya tam bir sistem halinde veya eski eserlerinde bulunabilen tek tük kelimeler olarak, bütün büyük şivelerde bulunduğunu (pseudo-uygur, oğuz, kıpçak, türkî, yakut) görüyoruz. Daimî bir temas neticesinde husule gelen bir karşılık olamayacak derecede bir birinden uzak bulunan şivelerde bile bu hale rastlanmaktadır. Türk şivelerinin bir kısmında tamamen veya kısmen kalmış olan uzun vokallere, şivelerin diğer kısmında aynı hâdiseyi başka, meselâ oğuz dillerinde kelime sonundaki vokalli sadalılaşma (sonorlaşma hâdisesi) ve çuvaş lehçesinin müteaddit tabakadan mürekkep hususî teşekkülü gibi, fonetik vasıtaların hissettirmesi daha büyük bir ehemmiyet verdirmektedir. Bu vaziyet karşısında hakikatte her hangi eski bir türkçe fonetik hâdisesi ile karşılaşmış olacağımızı, dolayısiyle tek tük kelimelerde bile müselsel bugünkü uzunluğu ve buna diğer vasıtalarla olan aksül'ameli düşünmemek mümkün olmuyor.

Eğer bu istidlâl yerinde ise, bu takdirde yalnız bugünkü şive ve ağızlarda değil, fakat eski dil yadigârlarında da, farzedilen bu eski türkçe uzun vokallerin izlerinin bulunması icap edeceği düşüncesine vasıl olmamamız imkânsızdır.

Evvelâ türkmen şivesi ile yazılmış yadigârları düşünebiliriz. Zira bu şivede uzun vokallere bugün de bol bol rastlanmaktadır. Ancak bu şivede yazılmış eski dil yadigârlarına bugün, maal'esef, malik değiliz. Epeyce muahhar olan ve özbek, çağatay edebî şivelerinin imlâsı tesiri altında kalan Mahdum Kulî gibilerin eserlerinden ise, artık istifade edemeyiz.

Şu halde öyle eski bir metin aramamız lâzım ki, bu, itibarî imlânın teşekkülünden evvele ait olsun. Bu suretle XI. asra ait Mahmud Kâşgarî'ye müracaat ettim. Üç nushalık İstanbul tabında gördüğümüz Kâşgarî türkçe kelimelerdeki vokalleri kısmen harekeliyor, kısmen vokal işareti ile (plene) gösteriyor. Bu günkü türk şivelerindeki uzun ve kısa vokalli kelimeleri Kâşgarî'nin kitabındakilerle mukayese ettiğim vakit, hayretle gördüm ki, Kâşgarî bu günkü uzun vokalleri vokal işareti ile gösteriyor, kısaları ise, sadece harekeliyor. Bilhassa bu uzatmayı gösteren hâdise *at* „beygir“, *āt* „isim“ tipindeki çift sözlerde çok şayan-ı dikkattir. Kâşgarî türkçe kelimeleri arap usulüne göre cezirler ve paradigmalara (*faʿala* v.s.) ayırıyor. Bu itibarla uzun ve kısa

vokalli kelimeler kendiliğinden bir araya gelmiş bulunuyor. Kaydedilmelidir ki, cezirleri aynı olan ve aynı uzunlukta bulunan kelimelere, Kâşgarî'nin kitabında, vokalle veya konsonantla başladıklarına, fiil veya isim olduklarına göre, başka başka yerlerde tesadüf olunmaktadır. Kâşgarî uzunluk hakkında ayrıca da bahsetmektedir. Fakat yalnız uzun vokalli şekil kısa vokalliye nazaran, msl. bir lehçe farkını gösterdiği (*bezēk* „süs“ ∼ *bezek* | *beçenēg* „peçenek“ ∼ *beçeneg* | *yıġāç* „ağaç“ ∼ *yıġaç*), veya kısa ve uzun telâffuz arasında bir kararsızlık (*bīr* „bir“ ∼ *bir* | *bīrt* „esirin efendisine hizmeti“∼ *birt* | *tōrt* „dört“∼ *tört* | *sāğlıġ* „sağlık“∼ *sağlığ*) müşahede edildiği vakit....[1] Şayan-ı dikkattir ki, Kâşgarî'de, uzun vokalli şeklinin kısa vokalli şekle tahavvül eden kelimelerin adedi epeyce çoktur. Bu, uzun vokallerin kısalmasının XI. asırda artık tamamen cereyan etmekte olduğunun bariz bir delilidir. Türkçedeki uzun vokaller

[1] Kâşgarî'nin maruf naşiri C. Brockelmann (*Mitteltürkischer Wortschatz*, *Bibliotheca Orientalis Hungarica* I. Bp., 1928.) uzunluğu gösterme meselesi ile kısaca meşgul oldu (IV—V. s.), *bīr*, *bīrt*, *yıġāç* kelimelerinde Kâşgarî'nin uzun vokalleri gösterdiğini kabul etmekle beraber, kararsızlıklar ve ihtilâf gördüğü için, gene plene yazısı ile, onun kısa vokalleri işaret ettiği neticesine varıyor. Mamafih Brockelmann'ın bu hususdaki Kâşgarî'den aldığı misalleri sıra ile gözden geçirelim:

1. *bīr* „bir“∞ *bir*. Bu kelime 1,267-85 de (*tap-mün*) iki köklü konsonant ile başlayan, kısa vokalli kelimeler arasında rol oynuyor. Fakat Kâşgarî'nin kaydettiğine göre, *bir*'i buradan çıkarmak ve *manḳūş* faslına koyarak uzun vokalle telâffuz etmek (yazmak değil), yani *bīr* olarak, mümkündür. *Manḳūş* fasıllarında gösterilen kelimeler daima uzun vokal ihtiva ediyorlar (msl. 1, 45—50: *āp*, *āp-īn*) Kâşgarî'nin bu kaydı, aynı zamanda *manḳūş* faslının plene yazı ile olan vokallerinin uzun telâffuz edilmesi icap ettiğinin bilvasıta bir işaretidir. 2. *bīrt* „esirin efendisine hizmeti“ ∞ *birt*. Bu kelimeye evvelki fasla ilâve edilen üç köklü, konsonantla başlayan isimler arasında raslanıyor. Burada da Kâşgarî *birt* şekline mukabil *bīrt*'in (ve *ī* telâffuzunun) daha doğru olduğunu söylüyor. Kaydedelim ki, aynı fasılda diğer kelimelerle münasebettar olarak da böyle notları görüyoruz; meselâ *tört*, dört derken *tōrt* telâffuzunun daha doğru olduğunu söylediği gibi... Brockelmann *bīrt*'te uzun vokal olduğunu tasdik ediyor, fakat *bīrt* ∞ *birt*'ten sonra müteakiben doğrudan doğruya bahsi geçen *tört* ∞ *tōrt* için hayretle soruyor (M W. 215): „*Welche Aussprache meint K., wenn er sagt, es sei besser mit waw: twrrt?*“ 3. *jıġāç* „ağaç“ ∞ jiğaç. XI. asırda imlâ farkının lehçe farkını bildirdiği muhtemel değildir. 4. *tap-mün*'e kadar olan kelimeler grupunu, bir∞bīr den bahsederken, gördük. Brockelmann'ın, bu nevi kelimelerdeki uzun vokallerin işareti olan *alif*, *vav*, *yā'* yı bu grupta da yazabiliriz dediği *Kâşgarî* hakkındaki yeni kaydı, *bir*∞*bīr*'de konkret olarak gördüğümüz aynı kararsızlık ve ihtilâta delâlet ediyor. - 5. Brockelmann'ın son kaydı, bir fasılda olan kelimelerin ne tam manası ile iki köklü, ne de tam bir üç köklü olmadığını, fakat telâffuzları kısa olduğu için, daha ziyade iki köklüler arasında yazılmak lâzım geleceğini bildiriyor Bu fasılda (III. 140) hepsi üç fiil bulunuyor: *yīr-* „hakir görmek“, *yōr-* „açmak, çevirmek“, *yīl-* „yenilemek“. Bittabi bu kayıt bu üç kelimede de uzunluğun kararsız ve mütehalif olduğunu gösteriyor. Bunu, ayrıca Kâşgarî'nin başka bir yerinde (III. 44,48) kısa vokalli kelimeler arasında da rol oynamasında görüyoruz.

meselesinin tetkikinde Kâşgârî esas olmak üzere, harekelenmiş bütün türk lûgatlerini ve metinlerini, bu meyanda İbn Muhannā'yı, eski osmanlıca dil yadigârlarını v.s. 'yi bahis mevzuu edeceğim.

Türk dil bilgisinin birinci derecedeki vazifesi muhtelif kaynaklarda dağınık bir halde bulunan uzun vokalli kelimelerin metodlu bir şekilde toplanması ve bilâhara hangilerinin en eski türkçe şekli aksettirdiğini, hangilerini, gene çok eski olmakla beraber, daha muahhar kıyas yolu ile vücuda gelmiş şekiller addederek, mevzuun haricinde telâkki etmek lâzım geleceğini münakaşa etmesidir. Mesele bundan sonra da ikiye, ilk veya ikinci, üçüncü v.s. hecelerde uzunlukların tetkiki safhalarına ayrılıyor.

Bu kısa makalede mevzuu yalnız ilk hecedeki uzun vokallere tahsis ve, meselenin bazı safhalarını tamamen izaha çalışmaksızın, aşağıdaki bir kaç misal üzerinde tetkikini tecrübe edeceğim. [1]

2. Uzun ve kısa vokalli çift kelimeler:

K., yak., tkm., miş., kur. (*Prob.* IV, 316), özb. (*NyK.* IV, 316) *āt* „isim“ | osm., azerb., krm. *ad* | çuv. *yat* ‖ yukarıda zikredilen bütün şivelerde *at*, „at“ çuv. *ut*.

K., İM., miş., tkm. *ōt* „ateş“ | osm., azerb., krm. *od* | yak. *uot* çuv. *vut* ‖ K., İM., yak., tkm. *ot* „ot“.

K. *āç-* „acıkmak“ *āç* „aç“ | tkm. *āç* | yak. *ās* | çuv. *vıs'-*, *vız'ĭ-* ‖ K., tkm., osm. *āç-*„açmak“ | yak. *as-* | çuv. *us'-*, *us'-*.

K., *bār* „var“ *vār* (oğuz şivesindeki şekli, Brockelmann'ın neşrinde yoktur, krş. I, 46: 13) | yak, tkm., kur. (*Prob.* IV, 133) *bār* | eski osm. *vār* (Vamb. 38) | türkî. *bār*, *wār* (Hartmann: *Ksz.* V, 173) | çuv. *pur-* ‖ K., yak., tkm. *bar-* „gitmek“ | kur. *bār*, *bar-* (*Prob.*

[1] Misallerimi şu lehçelerden aldım: Kâşgarî (K.), İbn Muhannā, (İM.); yakut (yak., Böhtlingk ve Pekarskij lûgatlerinden); türkmen (tkm., Poceluevskiy'in zikredilen kitabından ve A. Aliev-K. Boriev, *Russko—turkmenskiy slovar*, Aşhabat, 1929 lûgatinden); koybal, karagas, soyon, salbini, komandur (koyb., karag., soy., salb., knd.; Castrén-Schiefner, *Versuch einer kojbalischen und karagassischen Sprachlehre*, StPbg., 1857); nijninovgrod şivesi (ngd.; tercümede mişer: miş.] *Böhtlingk*'in yakutça gramerinden); tura, kurdak (tura, kur.; Radloff, *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens*, IV., StPbg., 1872.); özbek (özb., Hive; Budenz, *NyK. IV*, 316 ve K. Menges, *Drei özbegische Texte*, *Der Islam* XXI, 145 s.; Efganiatan'da kıpçak tipindeki özbek şivesini qongrat veya qatağan koluna nazaran kendi topladığım kelimelerden zikrediyor ve bir * ile gösteriyorum); Kazan şivesi (kaz., G. Weil, *Tatarische Texte, nach den in der Lautabteilung der Staatsbibliothek befindlichen Originalplatten*. Berlin-Leipzig, 1930); türkî (M. Hartmann, *Ein türkischer Text aus Kaşgar*, *KSz.* V, 161 s.; A. von Le Coq, *Osttürkische Gedichte und Erzählungen*, *KSz.* XVII, 50 s.; Ayn. mll., *Das Lī Kitābī*, *KCsA*, I. 439 s., LK.).

IV, 127 v.s.) türkî *var-, war-, bar-* (Hartmann, *ayn. esr.*) | osm. *var-* | çuv. *pır-*.

K., kur. (*Prob.* IV, 151), selç., *tāş* „taş“ | tkm. *dāş* | yak. *tās* | karag. *tayş* | çuv. *t'ş'ul* | K. *taş* „dış“ | tkm. *daş* | yak. *tas* | çuv. *tul*.

K. *bāş, baş*, „çıban“ | tkm. *bāş* | yak. *bās* | karag. *bayş* | K. *baş, bāş* „baş“ | tkm., karag. *baş* | yak. *bas*.

K. *çīḳ-* „rutubetlenmek“ | tkm. *çīğ* „çiğ, şebnem“ | yak. *sīk* < ? mog. *çigig* | K., tkm. *çıḳ-* „çıkmak“.

Şu aşağıdaki misaller bizzat hakikî uzunluğu gösteren kelimelerdendirler:

K., tkm. *yāz* „bahar, yaz“ | yak. *sās* | kur. *yās* (*Prob.* IV, 150) çuv. *s'ur*.

Tkm. miş. *ḳāl-* „kalmak“ | K. *ḳal-* ve *ḳāl* | yak. *ḫāl-* | çuv. *yul-*.

K., tkm., kur. (*Prob.* IV, 129) *ḳān* „kan“ | soy., koyb. *kān* | yak. *ḫān* | çuv. *yun*.

K., tkm, *ḳār* „kar“ | yak. *ḫār* | çuv. *yur*.

K., tkm., miş. *ḳāş* „kaş“ | yak. *ḫās*.

K., *ḳās, ḳāz* „ağaç kabuğu“ | koyb. *kās*; bu kelime bu iki yerden maada diğer bütün türk şivelerince tanınmıyor, fakat şu samoyed, daha doğrusu fin-ugur şekillerle krş.:

Samoy. *kās* (O.), *kasu* (T.), *kaza* (K.), *sesa* (Yen.); ? fin-ugor: zürj. *katş'*, f. *kosku, koskus*, mac. *hārs* (Setälä, *Die Verwandschaft, JSFOu.* XXX, 5: 44; Paasonen, *Beiträge: KSz.* XV, 126; Zsirai: *MNy.* XXIV, 298).

K., tkm. *ḳāz* „kaz“ | yak. *ḫās* | karag. *kās* | çuv. *ḫur*.

Koyb. *sārėḫ, sārıg, sāraḫ* „sarı“ | tkm. *sārı* | kur. *sārı* (*Prob.* IV, 129) | K. *sarıġ* | yak. *araġas*.

Tkm. *ēdik* „çizme“ | soy. *ēdek* | karakır. *öytük* (*KSz.* II, 115) | tura *ītik* (*Prob.* VI., 86) | kaz. *ītik* (*Weil*, 52) | K. *etük*.

K. *ḳīn, ḳın* „kın“ | tkm. *ḳīn* | yak. *kīn* | çuv. *yĭnĭ* ‖ türk. > samoy. *şen, şen* (O.) *şen, şēn* (K.).

K. *tīş, tīş* „diş“ | yak. *tīs* | tkm., karag. *dīş* | ? çuv. *şĭl*.

K. *tīt, tīt* „kızıl çam, pinus larix“ | yak. *tīt*.

K., yak., tkm. *bīl*, „bel“ | özb. (qongr.*) *bēl*.

K. *bīr, bir* „bir“ | tkm. *bir*, fakat *ōn bīr* „on bir“ | yak. *bīr*.

K. *bīr-* „vermek“ *birt* „esirin efendisine hizmeti“ daha doğrusu *bīrt-* | yak. *bier-* | tkm. *bēr-* | özb. *bēr* (qongr.*), *biēr-* (qataq.*); özb. *bēr-* (Hive, Menges) | karag. *bēr-, bēr-* | miş. *bēr-*.

K., miş. *bīş* „beş“ | yak. *bies* | tkm. *bēş* | karag. *beyş* | özb. *bēş* (qongr.*) | kaz. *bīs'* (Weil 49) bulgar kitabelerinde *bielem* „beşinci“.

K., tkm., miş. *bīşik* „beşik“ | karakır. *bēşik* (*KSz.* II, 114) | karag. *bēd'ik bēd'ek* | koyb. *bīzek, bīzik* | knd., salb. *bēzek* | kur. *būjik* (*Prob.* IV, 136) | özb. (qongr.*) *bēşĭk* | yak. *bisik*.

K. *īş* „arkadaş, dost“ | karag. *eyş* | kaz. *īs'* (Weil 6).

Karag. *eys* „kurum, is“ | yak. *īs* | K. *iş* | kott *īt*.

K. *kīb* „suret, resim“ *kībi, kibi* „olarak, gibi“ | yak. *kieb* | selç. *gībi*.

K. *kīş* „samur“ | yak. *kīs* ‖ türk. > samoy. *şī, sī* (O.), *şili* (K.), *sile* (K.), *ki* (T.).

K., baraba (*Prob.* IV, 1), tura (*Prob.* IV, 86), kur. (*Prob.* IV, 127) *tī-* „söylemek, demek“ | yak. *die-* | tkm., koyb., karag., miş. *dī-* | kaz. *dī-* (Weil 3).

K. *tīz* „diz“ | tkm. *dīz* | çuv. *t'ş'ĭr-, t'ş'ĭr-*.

K., tkm., miş. *yōḳ* „yok, hayır“ | yak. *suoḫ* | kaz. *yūḳ* (Weil 69) çuv. *s'uk*.

K., tkm., miş., selç. *yōl* „yol“ | yak. *suol* | koyb. *t'ōl, t'ol* | kaz. *yūl* (Weil, 89) çuv *s'ul*.

K., tkm., miş., türkî (*LK.*) *ōn* „on“ | yak. *uon* | kaz. *ūn* (Weil 21) | çuv. *vun, vunnĭ*.

Miş. *tōl-* „dolmak“ | yak. *tuol-* | tkm. *dōl* | kaz. *tūl-* (Weil 16) | K. *tol-*.

K. *tōz* „toz“ ‖ krş. mog. *toġusun*.

K., koyb., türkî (*LK.*) *kōk* „mavi, gök“ | yak. *küöḫ* | tura (*Prob.* IV, 100), kur. (*Prob.* IV, 136), miş. *kūk* | selç. *gōk* | tkm. *gōk* | kaz. *kūk* (Weil 19) | özb. (qongr*.) *kōk* | sarı uyg. *kȳk* | çuv. *kĭvak*.

K. *kōl* „göl“ | yak. *küöl* | tkm. *kōl* | miş., kaz. (Weil 60) *kūl* | çuv. *kül, külĭ*.

K. *kōn* „gön, işlenmemiş deri“ | tkm. *gōn* | tura (*Prob.* IV, 107), kur. (*Prob.* IV, 141) *kūn* ‖ mog. *kōm* | samoy. *kob, kop* (O.).

Tkm. *kōrik* „körük“ | yak. *küört* | kur. *kū-* „şişmek“ (*Prob.* IV, 153) | K. *körük*.

K. *ōl* „yaş“ | tkm. *ōl, höl* | yak. *üöl*.

K., türkî *ōz* „öz, kalp, iç“ | yak. *üös* | tkm., özb. (qongr*.) *ōz* | kur. (*Prob.* IV, 127), tura (*Prob.* IV, 90) *ūs* | kur. *ūys* (*Prob.* IV, 153) | özb. (qatag*.) *ōyz* | miş. *ūzek* | kaz. *ūz* (Weil 15) ‖ mog. *öber, öbesün*.

K. *sōk-* „sövmek“ | yak. *üöḫ-* | tura (*Prob.* IV, 98), miş *sūk-* | tkm. *sōk-* ‖ mog. *sögege-*.

K., türkî (*LK.*), selç. *sōz* „söz“ | tura (*Prob.* IV, 97), kur. (*Prob.* IV, 129) *sūs* | özb. (qongr.*) *sōz*; özb. (Hive, Menges) *sōz* | miş. *sūz* | tkm. *söz* | ? yak. *ös*.

K., *tört*, daha doğrusu *tōrt* „dört“ | yak. *tüört* | tkm. *dōrt* | miş. *dōrt* | kaz. *dūrt* (Weil 49) koyb. *tōrt*, *tört* | tura (*Prob.* IV, 89), kur. (*Prob.* IV, 131) *tūrt* | özb. (qongr.*) *tōrt* | çuv. *tĭvaDĭ*, *tĭvattĭ*.

K., *tōş* (Brockelmann *tūş* okuyor.) „göğüs“ | karag. *töyş döyş* | yak. *tüös* | tkm. *dōş*.

K., tkm. *būz*, „buz“ | yak. *būs*, *mūs* | çuv. *pır* ‖ mog. *mölsün*, *möltsön*, *mösün*.

K. *tūz*, „tuz“ | yak. *tūs* | tkm. *dūz* | çuv. *tĭvar* ‖ mog. *dabusun*.

K. *ūç*, „uç, tepe“ | tkm. *ücı* | osm., azerb. *uc* | çuv. *vĭs'*, *vĭzĭ*.

K. *kūç* „güç, kuvvet“ | yak. *kūs* | tkm. *güyç*.

K. *sūt*, „süt“ | yak. *ūt* | tkm. *süyt* | eski osm., azerb. *süd*.

K., kaç., soy., karag., yak. *tūn*, „gece“ | karag. *dūn* | tkm. *düyn*.

K., özb. (Hive.: *Nyk.* IV, 316) *tūş* „uyku, rüya“ | karag .*tüyş* | tkm. *düyş* | yak. *tūl* | çuv. *tĭlĭk*, *tölök*.

K. *ūç*, üç „üç“ | karag. *üyş* | türkî. *ūç*, *ūş* (*LK.*, Le Coq, *KSz.* XVIII, 90) | çuv. *viz'ĭ vis's'ĭ* | yak. *üs* | tkm. *üç*.

K. *ūt*, *ūd* (oğuz), „delik“ | yak. *üt* ‖ < * *hüt*.

Bu misallerden de anlaşılıyor ki, uzun vokal bulunan lehçe ve şivelerde 1. Uzunluk kelimelerin bazı gruplarında, istisnasız bir şekilde, bütün dillerde muhafaza edilmiştir. 2. Uzun vokalli şekil diğer başka bir grupta bazı lehçelerde kısa vokalli ile münavebe ile kullanılıyor. 3. Nihayet bir üçüncü grupta toplanabilen kelimelerde de, yakutça (*üs* „üç“ birden fazla heceli kelimelerde bu kısalma hemen hemen umumîdir: *bisik* „beşik“ *araġas* „sarı“), türkmence (*söz* „söz“ *göz*, „göz“ *gör-*, „görmek“) veya Kâşgarî (*sarıġ*, „sarı“ *tol-* „dolmak“) gibi lehçelerde aslen uzun vokalli kelimelerin kısalması meydana gelmiştir. Bilhassa Kâşgarî'de açıkça görülüyor ki, uzun vokallilerin kısalması eskiden beri cereyan eden bir haldir. Bu kısalma ameliyesi bu gün de devam etmekte, bazı şiveler de ise, artık temamen sona ermiş bulunmaktadır.

3. Uzun vokallerin tanınması bizi türk dilinin fonetik tarihi ve altay dilleri mukayeseli dil bilgisinin bazı meselelerinin halline yaklaştırmaktadır. Bunu izah edecek umumî mahiyetteki bir meseleye işaret etmeğe müsaade edilsin.

Ramstedt yukarıdaki listede mevcut, *taş* „taş“ için altay esas dilinde original olarak * *tal'* şeklini kabul ediyor.[1] Kelimenin sonundaki *l'* nin palatal karakteri, türk lehçe ve şivelerinde bir taraftan *taş* şekli diğer taraftan *l'* nin tesiri altında söz başındaki *t'* de palatalleşmiş olarak çuvaşça *t'ş'ul* ve moğulca *çilaġun* şekillerini meydana getiren bir cereyanı tahrik etmiş imiş. Ramstedt altay esas dilindeki çuvaş - mog. *r* ~ türkçe *z* vaziyetinde de palatal *r'*'yi aslî tip kabul ettiği için, türkçe *tuz* „tuz“ kelimesinin çuvaşçadaki inkişafını da bu suretle izah etmek lâzımdır. Ramstedt'e göre bu vaziyet iki tipi temsil eden iki misalde şu suretledir:

alt. **tal'* „taş“ < *taş*; **t'al'* > çuv. *t'ş'ul*, mog. *çilaġun*,

alt. **tur'* „tuz“ < *tuz*; **tuyr* > **tuyur* > çuv. *tĭvar*.

Bu izah şüphesiz ki, çok manalıdır, fakat bütün sıra meseleye tatmin edici bir cevap teşkil edemiyor. Meselâ ne *r* ne de *l*'nin palatalleştirme tesirinin kabul edilemeyeceği ve tamamen umumî türkçe *tuz* çuvaşça *tĭvar* ile mutabakat eden türkçe *kök* „mavi, gök“ > **kōyk* > **köyük* > çuv. *kĭvak* inkişafını nasıl izah edeceğiz? **sıarı* > çuv. *şurĭ* ~ mog. *şira*'da ki *ş* eğer mutasavver esas altay dilinde bulunan **sar'ı*(*ġ*) kelimesindeki *r* nin palatalleşen tesiri altında husule gelmişse, niçin bu kelime umumî türkçedeki *tuz* ~ **tur'*'a göre olması lâzım gelen **sazıġ* yerine *sarıġ* şeklinde yaşamaktadır? Umumî türkçede *taş*'ın çuvaşça mukabili *t'ş'ul* olduğu halde, aynı fonetik şekilde bulunan *taş* „dış“ ın mukabilinin *tul* olmasının sebebi nedir? Eğer birinin başındaki *t*'yi mefruz *l* palatalleştirmişse, niçin diğer kelimedeki *t*'yi yapmamıştır?

Bu inkişafın *r'* ve *l'* tarafından değil, uzun vokallerin palatalleşmiş olmasından neş'et ettiğini tasavvur edersek, bütün bu güçlükler ortadan kalkar.[2] Palatalleşmeği Ramstedt'in kullandığı manada kabul ettiğimi ilâve edeyim.

---

[1] G. J. Ramstedt, *Zur Frage nach der Stellung des Tschuwassischen*, *JSFOu.* XXXVIII., 1: 13—9, 31—2 ve *Die Palatalisation in den altaischen Sprachen* (*Annales Academiae Scientiarum Fennicae* B XXVII, 1932), 249—50.

[2] Altaycadaki mukayeseli malzemenin bir kısmını göz önünde bulundurunca, en eski türkçede *i̯* diftonglu şekillerini kabul etmemiz imkânsız değildir. Bu hal çok erkenden bir çok türk lehçe ve şivelerinde uzun vokalleri doğurmuş, çuvaşçada ise, doğrudan doğruya bu şekil yukarıda gösterilen şekilde inkişaf etmiş olacaktır. Muhakkak ki, meselâ altay ana dilindeki *toβĭs* „toz“dan bilâhara **toys*, **toyz** (**toyr*) meydana gelmiştir. Şu halde

Burada bahis mevzuu olabilecek misalleri toplarsak, görürüz ki, labial ve illabial vokaller başka başka türlü palatalleşmişlerdir *ā (ē, ī, ō)*' dan *ia (ie, ii, iu)*, *ō, ȫ, ū, ǖ* den ise *oi, öi, ui, üi* olmuştur. İşte bir kaç misal:

ās „kakım" (K.) > çuv. **ias* > *yus*.
āt, „*ad*, isim" > çuv. **iat* > *yat* (fakat *at* „*at*" > çuv. *ut*).
tāş „taş"; **tāl* > çuv. **tial* > **tşal* > *t'ş'ul* (fakat *taş* „dış", **tal* > çuv. *tul*).
sārıġ „sarı" > çuv. **siarı(ġ)* > **şarı* > *şurï*.
sāz „çamur"; **sār* > çuv. **siar* > **şar* > **şur*.
ḳān „kan" > çuv. *ḫān* > **ḫian* > *yun*.
ḳānat „kanat" (tkm.) > çuv. **ḫānat* > **ḫianat* > **yanat* > *s'unat*.
ḳāl- „kalmak" > çuv. **ḫāl* > **ḫial* > *yul*
ḳār „kar" > çuv. **ḫār* > **ḫiar* > **yur*.
ḳın „kın" > çuv. *ḫīn* > *ḫiın* > *yĭnĭ*.
ḳōyuġ „koyu, sık" (karag.) > çuv. **ḫōyu(ġ)* > *ḫioyu* > *yĭvĭ*.

İlk hecedeki uzun *ā* için verilen misalleri tetkik ettiğimiz zaman görüyoruz ki, büyük bir kısmında yakutça ve çuvaşçada (veya yalnız birinde) mukabili *ı*'dır:

āy „ay, kamer" ~ yak. *ıy*.
ārıḳ „zayıf" (koyb.) ~ çuv. *ırḫan* | yak. *ır-* „zayıflamak".
yār „yar, sahil" ~ yak. *sīr* | çuv. *s'ıran*.
ḳānat „kanat" ~ yak. *kınat*.
sāġ „sıhhatli" ~ çuv. *sıvĭ*.
tāmır „gök" ~ yak. *tımır* | çuv. *tımar*.
tāna „dana" (tkm.) ~ çuv. *tına*

Bu hâdise ile münasebettar olarak yalnız bir delilimiz var. Bu da çuvaşçada *a* > *ı* tahavvülünün bugünkü şeklinde ancak bu dilde *ti* > *çi, si* > *şi* değişmesi nihayete erdikten sonra vukua geldiğidir. Çuvaşça - yakutçadaki *ı* < *a* tebadülünün uzun vokaller meselesi ile alâkasını, ancak, ihtiyatla zikrediyorum. Zira bir çok misallerden bir kısmında uzun vokali, bu gün için, göstermiyorum. Ramstedt *ı*'yı, bunu takiben gelen *ı, l, r* veya *y*'nin tesirine hamlederek, izaha çalışıyor; fakat bu izah tarzı sarih olarak tatmin edici değildir; çünkü evvelki kelimelerdeki hâdiselerin hiç birinin bulunmadığı *ḫıp-* „kapamak, yakalamak" ~ *ḳap-ḫıt-* „sertleşmek, katılaşmak" ~ *ḳat-* | *sıvĭḫ* „yakın" ~ *yaġuḳ* | *tına* „dana" ~ *tana* | *sıp-* „bağlamak" ~ *sap-* | *sıv* „sağ, sıhhatli" ~ *saġ* gibi bu çuvaşça mukabillerin o halde sebebi nedir?

Mesele ne şekilde olursa olsun, türkçe *sarıġ* ~ mog. *şira* kelimelerini doğrudan doğruya bu *a* > *i* tebadülü ile izah edeceğim. Çuvaşça ve moğulcada aynı olan bu nevi kelimeler menşelerine nazaran biri birinden esaslı surette ayrılıyorlar. Çuvaşça *t'ş'ul* „taş", *şur* „çamur" *şurĭ* „sarı, beyaz" doğrudan doğruya **tial*, **siar*, **siarı(ġ)* şekillerinden meydana gelmiştir; moğulcada ise, **tala-(ġun)* „taş", **sarui*, **saruġa* „toprak, çamur" **sara* „sarı" şekillerinden evvelâ **tıla-(ġun)*, *sırui*, (*sıruġa*) ve *sıra* oldu ve bu şekilde epeyce bir zaman da yaşadılar; ancak muahhar, ikinci bir *ti* > *çi, si* > *şi* tebadülü ile, aynı zamanda bu günkü şekillerini aldılar.

II. Labial vokaller için burada şu misalleri vereceğim:

**ōs* „kavak" > çuv. **oys* > **oyus* > *ĭvĭs*.

tōz „toz" (k.) ~ **toyz* ~ **toyuz* ~ **tovuz* ‖ krş. mog. *toġusun* < **toβusun*.

kȫbek „göbek" (tkm. *gȫbek*) > çuv. **köybe* (k) > **köyübe* > *kĭvaBa*
kȫk „gök, mavi" > çuv. *köyk* > **köyük* > *kĭvak* ‖ mog. *köke* < türk; kökün sonundaki ses için krş. uyg. *ḳılınç* „suç, günah" > mog. *ḳılınça* > *kilinça, kilinçe*

kȫz „köz, ateş halinde kömür" (K.); **kȫr* (krş. osm. *kör*) > çuv. *köyr* **köyür* > *kĭvar*.

ȫz „öz, kendi"; **ȫr* <
- **öyz* ~ **öyüz* ~ **övüz* ‖ krş. mog. *öbes-ün* < **öβes-ün*
- **öyr* > **öyür* > **övür* > çuv. **ĭvar* > *var* ‖ krş. mog. *öber, öger* < **öβer*.

tȫrt „dȫrt" > çuv. **töyrt* > **töyürt* > *tĭvaDĭ*.

tūz „tuz"; **tūr* <
- **tuyz* ~ **tuyuz* ~ **tuvuz* ‖ krş. mog. *dabu-sun* < **daβus-un*
- **tuyr* > **tuyur* > *tuvar* > çuv. *tĭvar*.

---

en eski türkçe hareket noktası bu olmak lâzımdır: *toyz* ve bundan türk şivelerinin bir çoğunda *tōz*, muahharan kısalarak, *toz* olmuştur; çuvaşçada bu halde **toyr* hareket noktasıdır, fakat altay ana dilindeki şekle o kadar yakın olan *tĭvar*'ı her halde hususî bir şive halinde yaşamakta iken, iktisap etti. Yalnız şu kadar var ki, bazı ahvalde, böyle bir irca ameliyesine bizzat altay mukayeseli dilciliği itiraz etmektedir: meselâ türkçe *tāş*, **tāl* „taş" tipinde altayca bir **tiβal*'ı tasavvur etmek mümkün değildir. Fakat cay-i sualdir ki, moğulca *boor, bor* „kil" ~ türkçe *bōr* (K., tkm., özb. *bōr*; yak. *buor*) gibi hallerde altayca bir **boβer* şeklini kabul edebilir miyiz? Moğulca karşılığı olmayınca, mücerret kalan türkçe *yoḳ* „yok" grupunda ise altayca bir *yoβĭḳ* şeklini keyfî bir hareket noktası ittihaz etmek cür'etkâr ve sebepsiz bir iş olur. Bu itibarla, şimdilik yukarıda zikredilen bütün misallerde en eski türkçede uzun vokalli şeklin mevcudiyetini daha uygun görüyorum. Bu meselede son sözü bittabi müstakbel inceden inceye tetkikat söyleyecektir.

Yalnız yukardaki bir kaç misali dikkate almakla da çuvaşça ve moğulcada nihaî kelimelerin tetabuk ettiğinin farkına varırız. Bununla beraber bundan gene müşterek bir çuvaşça ve moğulca inkişaf manası çıkarmak hata olur. Çuvaşça şekilleri en eski telâkki etmek bile bahis mevzuu olamaz. Bu meselede birinci kriteryumumuz çuvaşça *-y-* > *-v-* tebadülüdür, ki bu, çuvaşça *pĭva-* „boyamak“ < *buya-*'nın da ispat ettiği gibi, çok muahhardır (**köyk* > **küyk* macar dilinin çuvaşçadan gelen kelimeleri arasında da mevcuttur: R. *keyk* > *kēk*); bu söz original kelimelere dahil olsa idi, en eski türkçe *boδa-*'daki *δ-*'nin çuvaşçada *-r-*'ye tekabül etmesi lâzım gelirdi.

Çuvaşça ve moğulca kelimelerde, bundan başka muhtelif devirlere, muhtelif bilâvasıta sebeplere irca edilebilen konvergens bir inkişafla karşılaşıyoruz. Çuvaşça kelimeler en eski türkçe şekillerin kıyasî bir şekildeki inkişafları, moğulcaları ise, türkçeden ziyade altay dillerine yakın olan en eski moğulca şekillerin akisleridirler. Toplanan ve tetkik edilen misallere dayanarak, en eski türkçede bir heceli, uzun vokalli şekilleri **ōz* „öz“, **tōz* „toz“, **tāş* „taş“, belki de **öyz*, **toyz* v.s. gibi haller de kabul edeceğiz.[1] En eski moğulcada ise, bugünkü bildiklerimize göre, ayni halde **öβes*, **öβer* „öz, kendi“ ve **toβus* „toz“ şekillerini tasavvur etmemiz lâzımdır. Altay ana dilinde en eski türkçe ve en eski moğulca şekiller daha uzun, en eski moğulca ile umumiyet itibariyle aynı müşterek bir şekle rastladılar. Altay ana dilindeki bu *toβus* „toz, toprak“ kelimesinin bir müştakkı bugünkü türkçedeki *toprak* tarançıde *topa* „aynı“ kelimesidir; tıpkı moğulcadaki *toġuruġ* < **toβuraġ* gibi. Bununla beraber bugünkü türkçe *toz* ve *toprak* ancak altay ana dili vasıtası ile biri biri ile münasebettardır, en eski türkçeye ayrı, iki muhtelif söz olarak girmiştir.

[1] *i* diftonglu şeklin tasavvurunun da ortaya çıkmayacağı en eski türkçedeki uzunlukları ayrı grupa alıyorum; zira altay ana dilindeki mukabili de basit, diftonglu olmayan (*-i*, *-β*) bir uzun vokaldir.

ANADOLU METİNLERİ

XIII. asır

Mecdut Mansuroğlu

I.

Şeyyad Hamza

XIII. asır Anadolu türk şairi Şeyyad Hamza hakkında ilk malûmatı ve bir manzumesini ilk olarak Prof. Fuad Köprülü vasıtası ile öğrenmekteyiz.[1] Eğirdirli Hacı Kemal'in Umumî kütüphanede 5782 numrada kayıtlı olan *Cāmiᶜ an-naẓāʾir*'inde[2] bulunan bu manzume Köprülü tarafından şaire ait en mufassal malûmatı ihtiva eden yazıda (bk. not. 1), arap harfleri ile, zeyl olarak ilâve edilmişti. Yanlız bu, aslındakinden bir az farklı ve eksiktir. 1933 — 34 ders yılında edebiyat fakültesi edebiyat zümresi talebesinden Süreyya Gıyas, *Ömer ibn-i Mezid'in Macmūᶜat an-naẓāʾir'inde divanı olmayan veya bizce meçhul olan şairlerin diğer nazire mecmualarındaki şiirleri* adlı mezuniyet vazifesinde[3], yukarıda adı geçen manzumeden başka, yine Eğirdirli Hacı Kemal'in aynı eserinden iki manzumesi daha vardır. Bunların ilk bahsedileni aruz vezni ile olup, *Cāmiᶜ an-naẓāʾir*'in 252b -- 253a, hece vezni ile yazılmış olan ikincisi 328b — 329a ve aruzla yazılmış olan üçüncüsü 457 b — 458 a yapraklarındadır. Ancak bunların, hiç bir transkripsiyon sistemi düşünülmeyerek, hatıra geldiği gibi, lâtin harflerine geçirilmiş olması ve kısmen eksik ve yanlış geçirilmesi, kendilerinden, hiç değilse dil bakımından, istifade imkânını azaltır. İşte bu sebeple Şeyyad Hamza'nın bu üç manzumesini burada tekrara vermek faydasız olmayacak.

[1] Köprülü-zade Mehmed Fuad, *Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit. I. Şejjād 'Hamza* (Körösi Csoma Archivum, I, 3. cüz, 15 haziran, 1922, Budapest, s. 184—188); makalenin türkçesi için bk., *Selçukîler devrinde Anadolu şairleri, I. Şeyyad Hamza* (Türk Yurdu, nr. 1, c. I, teşrin II. 1340, İstanbul, s. 27—34). Köprülü 'nün Şeyyad Hamza hakkında muhtelif diğer yazılarında verdiği malûmat yukarıdaki yazının telhisi mahiyetindedir.

[2] *Cāmiᶜ an-naẓāʾir* hakkında malûmat için bk., Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve divan-ı türkî-i basit, XVI. asır şairlerinden edirneli Nazmi'nin eseri*, İstanbul, 1928, s. 61, not.

[3] Türkiyat Enstitüsü mezuniyet vazifesi, nr. 57.